

Feminizmus és történetírás

Beszélgetés Susan Arpaddal

Susan Arpad történészként szerezte meg Ph.D. fokozatát 1974-ben. 1978 óta tanít Women's Studies programokban, illetve vezet ilyen kurzusokat. Három könyve és számos cikke jelent meg. 1976 óta foglalkozik nők oral history-jainak és élettörténeteinek gyűjtésével és elemzésével. Jelenleg a California State University Fresno tanára. Az elmúlt két tanévet Magyarországon töltötte, a kutatás mellett az ELTE és a JATE angol tanszékein tanított Women's Studies bevezető kurzusokat és *oral history* szemináriumokat.

Létezik-e feminista történetírás?

Nem létezik. Nem kapnánk ugyanis teljes képet a helyzetről, ha csak a „feminista” indítatású kutatásokat vennénk figyelembe. Vannak történészek, akik a nőekkel foglalkoznak és vannak feministák, akik történészek. A tudományos kutatás széles spektrumát fogja össze a közös kérdésfelvetés, a nők szerepének, helyzetének vizsgálata történelmi kérdésekben, s ez a téma túlmutat a szűkebb értelemben vett politikai meghatározásokon.

Milyen viszony áll fenn a feminizmus mint társadalmi mozgalom és a történettudomány között?

Először is, a feminizmus nagyon sokkal tudja gazdagítani a történetírást. Nyilvánvaló például, hogy a nők helyzetét kutatók figyelme a család és a gyermekek felé irányul. Az új, feltárandó területek bevonása a történettudományba azonban elsősorban a női történetírás kezdeteit jellemezte. Ma a hangsúly sokkal inkább átfogó jellegű kérdésekre esik, a társadalom változásaira, a tudománytörténetre, a történetfilozófiára. Itt az új perspektívák és nézőpontok egy árnyaltabb kép megrajzolását, múltunk teljesebb megértését teszik lehetővé. A történettudomány napjainkban is nagyon konzervatív, hagyományos és patriarchális felfogást tükröz. A feminista szemlélet nem csupán e patriarchális jelleget, hanem a történetírás néhány alapvető tételét is megkérdőjelezi. Például a történettudomány objektívnek mutatja magát. A történészek azt állítják, hogy ők pártatlan megfigyelők, tudósok, akik kívülről vizsgálják a tárgyukat. A feministák ezzel szemben azt állítják, hogy ha valaki nőnek született, az meghatározza, hogyan látja a világot és milyen kérdéseket tesz fel, amikor meg akarja ezt a világot ismerni. Ebből két dolog következik: az egyik az, hogy a férfiak nézőpontját és kérdéseit is meghatározza a nemük, vagyis a hagyományos történetírás igenis elfogult; a másik az, hogy amikor a történészek semlegesnek vallják magukat, nem veszik tudomásul elfogultságukat.

A történelemkönyvekben csak néhány nő nevével találkozhatunk, s köztük is a többséggel nem nagy történelmi alakként, hanem történelmi személyiségek rokonaként. Rajtuk kívül szó esik még néha egy-egy esetleges bekezdésben a

női ruhákról és divatról a kultúrával foglalkozó fejezetekben. Az Ön véleménye szerint tehát a nők hiánya a történettudományi kutatásokban nem abból ered, hogy nincs kiemelkedő szerepük az emberiség történetében, hanem abból, hogy a történészek kérdései figyelmen kívül hagyják őket?

Igen. Bár a történettudomány úgy tesz, mintha semleges nézőpontból vizsgálódna, ha elgondolkodunk az általa képviselt értékrendszerről, akkor kétségeink merülhetnek fel ezt illetően. Miért foglalkozik a történelem oly sokat a háborúkkal, amelyekben férfiak ölik egymást? Miért a halál a leg-hősiesebb cselekedet? Ugyanakkor foglalkozik-e a történetírás főleg a nőkhöz kötődő tevékenységekkel? Mondjuk, miért nem tartja a történetírás a gyermekszülést hősi cselekedetnek, amelyet éppúgy érdemes tanulmányozni, mint a háborúzást?

Hadd mondjak két példát egy másféle elfogultságra is. A hagyományos történetírásban és a politikában az „ellenállás” fogalma kizárólag a közösség szintjén és csoportosan szervezett tevékenységet jelent. Nők naplóiból, *oral history*-jából azonban másfajta ellenállás-kép is előtönik, amely a magánszférában és a családban jelenik meg. Azok a kutatók, akik az előbbi értelmezés alapján végeztek vizsgálatokat, úgy vélték például, hogy az USA-ban a második világháborúban táborokba kényszerített japán bevándorlók esetében az asszonyok egyáltalán nem vettek részt az ellenállásban, holott nem ez a helyzet. Vagy érdemes elgondolkodni a nők családösszetartó szerepén. A hagyományos kutatás nem sok figyelmet szentel ennek a közhelyszerű megállapításnak. A feminista kutató viszont felfigyel arra, hogy az anya halálakor annak gyermekeit saját rokonai hogyan vették magukhoz, észreveszi az anya barátai által alkotott védőhálót, és rámutat, milyen jelentőséggel bírt a nők rokoni és baráti kapcsolataiból kialakuló hálózata egy közösség összetartásában, és milyen erőt adott ez nekik.

A férfiak nézőpontjától különböző szemlélet és érzékenység tehát az egyik fontos tényező, amely megkülönbözteti a „nők történetírását” a „történelemtől”. Vannak-e az ilyen irányú kutatásnak jellemző kérdésfelvetései és módszerei?

Gerda Lerner feminista történész négy szakaszra bontotta a női történetírást. Az első szakaszban a „nagy nőalakokat” tanulmányozták, például I. Erzsébet angol királynőt, Carrie Nationt és másokat – azokat, akik „férfiak módjára” hozzájárultak a „történelem” formálásához, de akiknek a szerepét gyakran nem ismerik el. Erzsébetet például mint „királyhelyettest” kezelik, és mindig hangsúlyozzák személyiségének szexuális jellemzőit („*the Virgin Queen*”). Carrie Nation az 1874-ben alakult *National Women's Christian Temperance Union* vezetője volt, amely a legnagyobb taglétszámú szervezetként nagy hatást gyakorolt kora társadalmára. A második szakaszt az „elnyomás történetének” kutatása jellemzi, annak kimutatása, hogy a nők nem egyenrangú, hanem hátrányos helyzetű félként voltak és vannak jelen az élet majdnem minden területén. Különösen a statisztika és a jogtörténet világítja meg ezt az elnyomást, ezért ebben a szakaszban ezek felé fordult a nők helyzete iránt érzékeny kutatók figyelme.

A harmadik szakaszban viszont megjelenik egy rendkívül fontos kér-

dés. Vajon mindig elnyomás alatt éltek a nők? Találtak-e módot arra, hogy ellenálljanak a rájuk nehezedő ellenállásnak? Főleg a kultúrtörténeti vizsgálódás terén fogalmazható meg igenlő válasz. Olyan jelenségeket veszünk észre, amelyek ezidáig nem voltak jelen a tudományos vizsgálódás látóterében, mert csak nőkhöz kötődtek, és a tudós férfiak túl triviálisnak tartották őket ahhoz, hogy foglalkozzanak velük. A negyedik szakasz lényege pedig a nők tapasztalatainak értelmezése a történelem teljességének összefüggéseiben. Ez az a szakasz, amelyben a történetírás faj, osztály és nem egymásrahatását elemzi, amikor komplex történeti eseményeket, illetve jelenségeket vizsgál.

Egy feminista történetíró nemcsak saját alanya nézőpontját képviseli, hanem elismeri, hogy számtalan nézőpont létezik egymás mellett. Ez természetesen következik az objektív „szemlélő” szerepének elvetéséből, a következőkben azonban sokak számára riasztó: a történelem széttöredezik, megsokszorozódik a megszerzendő tudás. Ezt többféleképpen lehet feldolgozni. Választhatjuk azt, mint az új historicizmus hívei, hogy sok nézőpontból mutatjuk be a történelmet. Választhatjuk azonban azt a felelősséget is, hogy a lehető legjobban írjuk meg a történetünket a saját nézőpontunkból. A feminista történetírók nagyon gondosan bemutatják saját alapállásukat, és nagyon nyíltak az általuk használt elmélet és módszerek tekintetében is. Nem feltételezik, hogy mindenki ugyanúgy gondolkodik, vagy ugyanazokat a módszereket alkalmazza mint ők, hiszen saját példájukon tanulták meg, mennyire nincs ez így.

Ez a tudatosság a történet formálásának folyamatát illetően a hatvanas évek feminista politikai mozgalmait idézi, amelyekben szintén ez volt a kulcsszó.

Igen, ezek a mozgalmak nagyhatásúak voltak. Sok kutató kapott tőlük intellektuális ösztönzést arra, hogy saját területének régi sztereotípiáit megvizsgálja, megkérdőjelezze. A szociológia és a pszichológia területén vált először érezhetővé a feminista hatás, mert ezek álltak a legközelebbi kapcsolatban az emberek mindennapi életével. Az új érdeklődési irány azonban hamarosan más tudományágakat is elért. A polgárjogi mozgalmak a társadalmi helyzettel, faji hovatartozással kapcsolatos kérdésekkel gazdagították a tudományokat. A nemekkel kapcsolatos kérdések pedig éppen abban az ellentmondásban törtek elő, ahogyan ezek az egyenlőséget hirdető mozgalmak a női résztvevőiket kezelték. Ebben a vonatkozásban érdekes eredményeket hozott a marxista elemzések felhasználása, ugyanis számos feminista kutató alkalmazta ezt a módszert, de eltérő kontextusba helyezte, hiszen ők egy öröknek tűnő és állapotában leírt, de valójában igen dinamikus viszonyt kezdtek vizsgálni.

Amennyiben politikai mozgalomban gyökerezik, mi legitimálja a feminizmust a tudomány falain belül?

Gyakran teszik fel nekem ezt a kérdést Magyarországon, ahol az az alapfeltételezés, hogy minden tudományág tudományos és ezért objektív. Legtöbb kollégám az Egyesült Államokban, különösen a humán és a társa-

dalomtudományok terén, nem fogadja el ezt az állítást. Az 1960-as évek óta a legtöbb kutató egyetért azzal, hogy a tudás társadalmilag formált – vagyis, hogy a tudást meghatározzák azon emberek észlelésének tudatalatti szűrői, akik a „megismerő, tudó” privilegizált helyzetét élvezik. A nyugati kultúrákban ezek rendszerint fehér, felső vagy középosztálybeli, egyetemi végzettségű férfiak. Észlelésük korlátai számtalan módon szűrődnek át a tudás szférájába: nem csak kérdéseiken keresztül, hanem az adatgyűjtésre felállított tipológiáukból is, azáltal, hogy milyen adatokat tartanak jelentőségteljesnek, és ezekből milyen következtetéseket vonnak le. Egy ismert példa erre a reneszánsz: Joan Kelly-Gadol mutatott rá, hogy csak egy férfi szempontjából tekintve lát-szik ez az időszak a kulturális virágzás periódusának. Női szempontból ugyanakkor a reneszánsz a visszarendeződés, az elnyomtatás ideje.

Másszóval, minden történetírás politikus. A női szempontból leírt történelem nem elfogultabb, mint az, ami a férfiak nézőpontjából született. A múltban azonban nem tudatosult bennünk az, hogy a történelmet egy nagyon behatárolt nézőpontból írták. Mivel a „tudók” – a tudósok, a tanárok, a filozófusok – azt mondták, hogy ez az egyetlen nézőpont, elfogadtuk, és minden más nézőpontot elfogultnak tartottunk. Most viszont a Women’s Studies, az Ethnic Studies, a populáris kultúra kutatása és egyéb interdiszciplináris programok azt igazolják, hogy egyidejűleg nagyon sok nézőpont létezik, önmagukban mind behatárolt és politikus jellegűek.

Sok tudós azonban szkeptikus. Látni akarják „az új női történelem-könyvet”. Noha számos cikk és könyv jelent meg az elmúlt negyedszázadban, még mindig a kezdeti lépéseknél tartunk. Ez az egyik ok, amiért én az oral history-t, az elbeszélte történelmet kutatom, nőket keresek fel az élet minden területén, és megkérem őket, mondják el a történetüket: mi történt velük, hogyan látják az életük eseményeit, mit tartanak értékesnek és mit nem, hogyan oldották fel az ellentmondásokat a patriarchális értékek és életük eseményei között, és hogyan formálják a történeteiket, amelyeket világukból mérítenek.

Ön ajánlotta számunkra azt a két cikket, amely a feminista történetírást hivatott bemutatni e számunkban. Kérem, röviden foglalja össze jelentőségüket.

Joan Kelly-Gadol cikke 1975-ben jelent meg a Signs című feminista elméleti folyóiratban, és azóta is klasszikus tanulmánynak számít. Kiindulópontja az, hogy amennyiben elfogadjuk, hogy a nők „a legteljesebb értelemben” az emberiség részét képezik, mondhat-e a történetírás értékítéletet egy korról úgy, hogy az adott korban élők közül csak egyetlen csoport helyzetének alakulását veszi alapul. Ezen a problémán keresztül Kelly-Gadol tulajdonképpen a történetírás egyik alapvető kérdését, a történelem korszakokra bontásának lehetőségét vizsgálja.

Sandra Harding cikke az általa szerkesztett Feminism and Methodology című antológia záró tanulmánya. Ez a cikk kitűnő válasz lehet arra, hogy lehet-e létjogosultsága a feminizmusnak az egyetem falai között. A megismerés útjait és korlátait összevető tanulmány egyben a nézőpontok sokszínűségének szükségességét is bizonyítja.

Az érdeklődők számára milyen további irodalmat ajánl?

Azokat a műveket sorolnám fel, amelyek e két cikk mellett jelentősen befolyásolták saját történelemszemléletemet:

Cott, Nancy: *Bonds of Womanhood*. 1975. Cott az elsők között vizsgálta a nők kötődéseinek paradoxonát: azokat a kapcsolatokat, amelyek egyszerre korlátozzák szabadságukat és fűzik őket össze más nőkkel.

Douglas, Ann: *The Feminization of American Culture*. (New York, Alfred Knopf, 1977.) Ez tulajdonképpen két kötet egy könyvben. Az első rész az amerikai vallásosság és populáris kultúra változásait vizsgálja a tizenkilencedik és a huszadik század korai szakaszában. A második rész az amerikai populáris kultúra összetevőinek (különösen a szentimentalizmusnak és a narcizmusnak) és a „nők kultúrájának” kölcsönhatásait mutatja be.

Gilligan, Carol: *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. (Cambridge, Mass. Harvard University Press, 1982.) Nagyhatású munka, amely kifejti, hogyan tekinti a társadalomtudomány a férfiak élettapasztalatát normának, ezáltal akaratlanul is korlátokat emelve.

Lerner, Gerda: *Placing Women in History: Definitions and Challenges*. In: *Feminist Studies*, III. no. 1–2 (Fall 1975), 5–14. Gerda Lerner, az amerikai női történetírás úttörője ebben a cikkében összefoglalja az 1975-ig elért eredményeit.

Morága, Cherie, és Anzaldúa, Gloria (szerk.): *This Bridge Called My Back: Writings by Radical Women of Color*. (Watertown, Mass., Persephone, 1981.) A kötet arra világít rá, hogy a nemi diszkriminációt a nők minden kultúrában fajuktól, gazdasági helyzetüktől, fizikai képességeiktől és más tényezőktől függően, eltérő módon élik meg.

Welter, Barbara: *The Cult of True Womanhood: 1820–1860*. In: *American Quarterly*, XVIII (1966), 151–174. Az egyik első tanulmány, amely megkísérelte meghatározni a középosztálybeli nőkről alkotott tizenkilencedik századi sztereotípiákat.

Smith-Rosenberg, Caroll: *The Female World of Love and Ritual: Relations between Women in Nineteenth-Century America*. In: *Signs*, I. (1975) 1–29. Smith-Rosenberg, Welter után kilenc évvel megjelent cikkében pozitív értelmezést adott a nők „külön szférájának”. Értékelése szerint Freud előtt a nők erőt merítettek egymáshoz való kötődésükből.

Sahli, Nancy: *Smashing: Women's Relationships Before the Fall*. In: *Chrysalis*, no. 8. (Summer 1979), 17–27. A Smith-Rosenberg cikkében felvetett gondolatot alapul véve Sahli a női főiskolákon tanuló nők erős érzelmi kötődését s ennek 1880 utáni tilalmát követi nyomon.

Köszönöm a beszélgetést.

Szeged, 1993 január.

Az interjút készítette: **Molnár Edit Katalin**